

Дмитрієва І. В.,
аспірант кафедри германської філології і зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка

П'ЕСА-КОЛАЖ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЕСИ САРИ КЕЙН «ПСИХОЗ 4.48»)

Анотація. У статті розглянуто особливості драматургічного доробку ексцентричного британського драматурга Сари Кейн у контексті утворення в її творчості унікальних авторських жанрів. За основу взято останню п'єсу автора «Психоз 4.48». У роботі проаналізовано сюжет та структуру п'єси завдяки включенню в її канву різноманітних елементів, що дозволяють говорити про модифікацію традиційного уявлення про драматургічний текст. Завдяки залученню в п'єсу поліжанрових включень можна стверджувати про формування нового жанрового елементу – п'єси-колажу, що вносить ідею про те, що драматургія Сари Кейн не входить в алгоритм традиційних жанрів, а продукує нові авторські утворення завдяки внесенню в драматургічний твір різноманітних елементів.

Ключові слова: колаж, театр вам-в-обличчя, авторський жанр.

Постановка проблеми. Британський театр в кінці 90-х пережив низку потужних трансформацій, які дали народження новому мисленню і концепції театру. Відбувається процес проникнення в найінтимніші куточки людського буття, все закрите і загабуване розінтимізується і перетворюється на кровоточиву закрублену рану, яка не загоюється, а виставлена на показ найбрутальнішим шляхом, таким чином «показ тілесних функцій і явного сексу та анального звалтування символізує театр дев'яностих» [1, с. 11]¹. Такі явні характеристики сучасного театру об'єднують драматургів під егідою театру вам-в-обличчя², до якого входять найбільш промовисті представники: Джо Пенхолл, Марк Равенхіл, Мартін Крімп та Сара Кейн.

Після своєї ранньої смерті, спричиненої суїцидом у 28-річному віці, Кейн залишила поза собою певний масив п'єс, які з моменту їх появи спричинили достатньо амбівалентну реакцію з боку літературних критиків. Творчість Сари Кейн з легкої руки відомого на той час театрального критика Джека Тінкера завжди подавалася під етикеткою з назвою «огидний бенкет мерзоти»³ [2, с. 235].

Театр провокації, крайнощів та тактика шоку в поєднанні з табуованою лексикою та сценами відчайдушного гіпереротизму завжди характеризували драматичні твори Сари Кейн. Хоча вони завжди розглядалися в контексті «in-yer-face theatre» поряд з іншими промовистими представниками, згаданими вище. Однак на цьому дослідження унікальності творчого доробку Кейн закінчується. Грунтовні дослідження особливостей жанрового втілення п'єс ексцентричної драматургині ще не здійснювалися.

Творчому доробку Сари Кейн приділена особлива увага в контексті зарубіжного літературознавства. Кен Урбан, Гресм

Саундерс, Лі Батчер досліджували особливості творчості Сари Кейн, як найбільш промовистого представника течії «вам-в-обличчя», особливості насилля та екстримізму, моральності та справедливості. Однак вітчизняне літературознавство ще не продукувало ґрунтовного дослідження жанрової природи її п'єс. Якщо наукові розвідки й зачіпають її творчість, то вони, зазвичай, носять спорадичний та фрагментарний характер.

У дослідженні буде здійснено аналіз творчості Сари Кейн (на матеріалі п'єси «Психоз 4.48») у контексті утворення унікальних авторських жанрів завдяки залученню в п'єсу позажанрових елементів.

Виклад основного матеріалу. Остання п'єса Сари Кейн носить назву «Психоз 4.48». Ця робота є достатньо показовою в контексті всього творчого доробку автора, оскільки концентрується на темі самовбивства. Відомо, що в короткий період після написання п'єси Кейн покінчила життя самогубством, тим самим зробивши її ключовим пунктом своєї літературної практики. Сама п'єса, оминувши красномовне фізичне насильство, яке домінувало в попередніх її роботах, уособлює сповідь особистості. Пацієнтка психічної лікарні знаходиться в постійній саморефлексії, повторюючи фразу про те, що ненавидить себе, хоче себе вбити і що це відбудеться о 4.48 год. Такі роздуми лише підсилюють суїцидально-депресивний настрій героїні, яка, окрім паталогічної депресії, знаходиться в постійній самокритиці: «я товста... мої стегна занадто великі, мені не подобаються мої статеві органи»⁴ [3, с. 207]. Окрім цього, вона відчуває постійну вину за щось: «я винна, мене карають зараз»⁵ [3, с. 206], нездатність до будь-яких дій – «я не можу їсти, я не можу спати, я не можу думати»⁶ [3, с. 206]. Героїню картають внутрішні протиріччя: «я не можу бути наодинці, я не можу бути з іншими», «я не хочу вмирати, ... я не хочу жити»⁷ [3, с. 207]. Однак вона постійно резюмує цей нескінченний потік самобичування словами про смерть, яка відбудеться в чітко визначений час: «о 4.48 настане депресія і я повшуся». Творчість Сари Кейн зовсім не відповідала канонам класичної драми та традиційним законам, викладеним у «Поетиці» Арістотеля. Однак найяскравіше деконструкція драматичних концепцій проявляється саме у п'єсі «Психоз 4.48». Місце та час дії не вказані, читач може лише здогадуватись із прочитаного, що дія відбувається в лікарні для душевнохворих. Окрім того, в п'єсі абсолютно відсутні ремарки та чітке введення реплік, окрім декількох: «Дуже довге мовчання», «Довге мовчання», «Мовчання»⁸ [3, с. 205], які періодично повторюються протягом п'єси. Замість імен персонажів на початку кожної фрази

¹ «presentation of bodily functions and explicit sex and anal rape typifies the theatre of nineties»

² In-yer-face theatre

³ «disgusting feast of filth»

⁴ I am fat...my hips are too big I dislike my genitals»

⁵ I am guilty, I am being punished

⁶ I cant eat I can't sleep I can't think

⁷ I cannot be alone I cannot be with others...I do not want to die...I do not want to live

⁸ A very long silence. A long silence. Silence.

⁹ a work assembled wholly or partly from fragments of other writings, incorporating *ALLUSIONS, quotations, and foreign phrases.

¹⁰ Вместо органичности и цельности произведения драматург прибегает к сочетанию фрагментов разнообразных текстов.

драматург вносить невеличке тире. П'єса не являє собою лінійний розвиток подій, вона складається з окремих частин, які відрізняються своїм стилем, тематикою й організацією думки, однак об'єднуються, як клітини єдиного цілого. П'єса складається з 25 фрагментів, 10 з яких являють собою діалоги, які веде пацієнт із лікарем та іншими дійовими особами, точна кількість яких невідома. Адже п'єса настільки неоднозначна, що постійно можна ставити собі запитання, хто і коли говорить. Інші вісім фрагментів тяжіють до поетично-ліричного стилю завдяки римуванню, набору засобів фонолістики і візуальному розташуванню тексту на сторінці. Деякі складаються з переліку медичних засобів, діагнозів, таблиць, три фрагменти з яких будуються виключно на абрєвіатурі.

Таким чином, п'єса все більше нагадує створення єдиного конструкту з різнорідних елементів. Кен Урбан порівняє цю п'єсу з колажем, зазначивши, що вона «рівноцінно є і колажем, відрізняючись цитацією, ніби мова п'єси відібрана з різних джерел» [4, с. 44]. З таких позицій ми використовуємо термін «колаж» з метою ідентифікації особливостей п'єси, яка, змінивши закони традиційної драми, видозмінюється, утворюючи нову жанрову модифікацію: «п'єсу-колаж».

Колаж, із французької мови, перекладається як наклеювання. Дана техніка була започаткована в малярстві, розвивалася в лоні кубізму і була вдосконалена дадаїстами та сюрреалістами. Оксфордський словник літературних термінів пропонує таке визначення цього терміну. Так, колаж він визначає як твір, «зібраний із фрагментів інших творів, включаючи алюзії, цитати та іноземні фрази» [5, с. 44]. Словник літературних і тематичних термінів за ред. Едварда Квінна визначає колаж, як збірку «різних матеріалів, наклеєних на поверхню... Термін іноді використовується в літературі з метою позначення техніки включення частин і зразків інших творів у певному оповіданні чи поемі» [6, с. 83]. Літературознавчий словник-довідник за редакцією Р. Гром'яка підтвердить тенденцію запозичення техніки колажу в літературу, так, «зокрема, І. Драч у драматичній поемі «Думка про вчителя», де перемишуються цитати Арістотеля, Ф. Шиллера, А. Макаренка, В. Сухомлинського, на сюжетну канву накладаються різні мотиви» [7, с. 351]. Патріс Паві помітить, що особливості колажу, які характерні для пластичних мистецтв, так же ж органічно проявляються і в драматургії, і «замість органічності й цілісності твору драматург вдається до поєднання фрагментів різноманітних текстів» [8, с. 145]. Таким чином, автор виділяє так звані драматургічні колажі, назвавши їх текстами та фрагментами, які включаються в сценічну дію і мають різне походження, таким є, наприклад, «введення в п'єсу теоретичних текстів, передмов, коментарів» [8, с. 145].

Розглянемо, які міжродові та міжлітературні утворення поринають у творі Сари Кейн. Ліризація п'єси проявляється в побудові речень, римуванні, повторенні слів та звуків, розстановці розділових знаків. Окрім того, в реченнях часто відсутня пунктуація, великі літери, наявні пропуски та паузи. Весь цей набір розрізаних думок, розміщених у хаотичному порядку, нагадує техніку потоку свідомості. Так, на початку

п'єси головна героїня після серій однотипних запитань продукує відповідь-монолог, що нагадує вирваний блок думок, що не містить розділових знаків і великих букв. Окрім того, в тексті налічується певна кількість прийомів фонолістики, а саме асонансу, або ж іншими словами, неточної рими, якою часто послуговуються поети у створенні поезії. Розглянемо приклад римування та алітерації в монолозі героїні при багаторазовому повторенні звуку [s] та [d]: «the sword in my dreams the dust of my thoughts the sickness that breeds in folds» [3, с. 213]. Однак, як бачимо, особливою також є письмова реалізація п'єси, яка ще більше підсилює ідеї, які вкладає автор в уста персонажів, та тематичне наповнення. Слова розміщені в незвичному, дещо хаотичному порядку, ніби сам по собі читач поринає в свідомість людини і читає її думки, які циклічно рухаються, не організовуючись в стійкі структури. Так, наприклад, фраза головної героїні «страждання починаються» [5, с. 229] відділяється від основного тексту пробілами і пишеться зліва направо, ніби момент страждань потребує відстороненості від попередніх і наступних подій. Інша фраза «і маю залишатись наодинці» [3, с. 218]¹³ також відділяється від основного текстового масиву, дійсно залишаючись наодинці сама з собою. В кінці п'єси фрази «дивись, як я зникаю, дивись – зникаю, дивись, дивись» відмежовуються десятком пробілів перед наступною «я ніколи не знала себе, свого лица, яке заклеєне на зворотній стороні моєї свідомості» [3, с. 245]¹⁴. Після цих слів автор залишає більшу половину сторінки незаповненою, резуючи словами «будь ласка, відкрий штори» [3, с. 245]¹⁵. Такі пробіли, розкидання слів по сторінці, незвичне їх розміщення характерні для всієї п'єси. В той же час слова, яким надавалось особливого значення, писалися з великої літери або ж повторювалися: «НЕ ДАЙ ЦЬОМУ ВБИТИ МЕНЕ. ЦЕ МЕНЕ ВБ'Є І ЗРУЙНУЄ МЕНЕ, І ВІДПРАВИТЬ У ПЕКЛЮ» [3, с. 226]¹⁶. Окрім таких поетичних пассажів та стрімких монологів у стилі техніки потоку свідомості, п'єса також складається з реалістичних діалогів, які ведуть між собою пацієнтка з лікарем та третьою особою.

Поряд із цим у тексті налічуються різноманітні включення медичної термінології, лікарських рецептів, тестів для оцінювання психічного стану пацієнтів. Одним із таких є так званий «Тест поступового віднімання сімок»¹⁷, який використовується в медичній практиці, переважно в неврології та психіатрії, з метою оцінювання психічного стану. Для цього пацієнта просять поступово віднімати число 7, починаючи зі 100 (таким чином, в ідеалі має бути наступна прогресія: 100, 93, 86, 79) і т. д. Характерно, що цифрові набори в п'єсі виділяються в окремі дійові фрагменти, які автор відділяє п'ятьма тире. На додачу, в окремий епізод виділяється коротка абрєвіатура: RSVP ASAP¹⁸.

Також у п'єсі налічується список, що виглядає як медична карта лікування пацієнтки, де вказуються симптоми, які її турбують, поставлений діагноз: «Патологічна скорбота», вказаний перелік ліків, які призначаються, та ефект від їх приймання. Цей список виведений в окрему дію у п'єсі. Розглянемо декілька прикладів: «Сетралін, 7,5 мг. Безсоння прогресує, серйозна тривога, анорексія (втрата 17 кг)... Лофепрамін, 70 мг, дозу

¹¹ Введение в пьесу теоретических текстов, предисловий, комментариев.

¹² The wrenching begins

¹³ I must stand alone

¹⁴ It is myself I have never met, whose face is pasted on the underside of my mind

¹⁵ Please open the curtains

¹⁶ DO NOT LET THIS KILL ME THIS WILL KILL ME AND CRUSH ME AND SEND ME TO HELL

¹⁷ Serial Sevens test

¹⁸ RSVP походить із французької і звучить répondez, s'il vous plaît, що перекладається як – будь ласка, дайте відповідь. ASAP – це скорочення з англійської (as soon as possible), що перекладається – якомога швидше.

¹⁹ Setraline, 50 mg. Insomnia worsened, severe anxiety, anorexia, (weight loss 17 kgs)... Lofepamine, 70 mg, increased to 140 mg, then 210 mg. Weight gain 12 kgs. Short term memory loss. No other reaction

²⁰ «the chicken's still dancing. The chicken won't stop»

²¹ «Every single play is special and stands on its own piece of art»

²² «...each of her plays literally recasts dramatic form»

збільшено до 140 мг, потім до 210 мг. Набрано 12 кг ваги. Короткотривала втрата пам'яті»¹⁹ [3, с. 223].

Особливої уваги заслуговує один із фрагментів, який на лінгвістичному рівні достатньо вирізняється на фоні інших. Цей уривок наповнений вербальними одиницями, які характерні для біблійних віршів, інверсією, застарілими формами вжитку дієслів: «Fear God» «Gird yourselves: For ye shall be broken to pieces» [3, с. 223]. Завдяки своєму релігійному стилю створює атмосферу читання Псалмів чи Євангелія. Однак інші фрагменти п'єси пишуться у звичайній манері неформального стилю, таким чином цей епізод створює ефект вирваної цитати, яка випадково поміщена в канву п'єси.

Сара Кейн також запозичує контент для своєї п'єси з інших творів, так слова пацієнтки: «Курчата ще танцюють, курча не зупиниться»²⁰ [3, с. 243] являють собою цитату з фільму «Стрешек» німецького режисера Вернера Херцога.

Висновки. Так чи інакше, п'єса Сари Кейн відповідає різноманітним рівням сприймання, де різнобічні фрагменти виловлених цитат, алюзій, фрагментів, списків та стилів створюють єдине ціле, доступне для сприймання і сформоване в новій жанровій модифікації п'єси – колажі. Лі Гатчер ще більше інтенсифікує цю ідею, аналізуючи роботи Кейн. Він зазначає, що «Кожна п'єса особлива і будується на власному типі мистецтва» [1: 15]²¹. Хоча думки про те, що ця п'єса є просто «суїцидальною запискою», не перестають вщухати. Однак, при детальному аналізі творчості британського автора ми бачимо різноплановість та багатогранність матеріалів, якими він послуговувався у створенні п'єси з метою досягнення сценічного ефекту. За твердженням Кена Урбана, «кожна з її п'єс буквально переробляє драматичну форму» [4: 40]²², тому таке поєднання методів та технік, а також включення поліжанрових та міжлітературних елементів призводить до народження нового жанрового утворення.

Література:

- Gutcher L. Relevation and damnation? Depictions of violence in Sarah Kane's Theatre / Jasmin Lea Gutscher. – Hamburg: Ancor Academic Publishing, 2014. – 107 p.
- Batley D. Morality and justice. The challenge of European theatre / Edward Batley. – David Bradbly. – Amsterdam-NY: Rodopi, 2001. – 301 p.
- Kane S. Complete Plays: Blasted, Phaedra's Love, Cleansed, Crave, 4.48 Psychosis, Skin / Sarah Kane. – London: Methuen Drama, 2001. – 268 p.
- Urban K. An Ethics of Catastrophe: The Theatre of Sarah Kane / Ken Urban. – A Journal of Performance and Art. Vol. 23. [Електронний ресурс]. – 2001. – № 3. – P. 36–46. – Режим доступу: http://www.jstor.org/stable/3246332?seq=2#page_scan_tab_contents.
- The Conside Oxford dictionary of literary terms / [red. Chris Baldick]. – Oxford.: Oxford University Press, 2001. – 280 p.
- A Dictionary of Literary and thematic terms/ [red. Edward Quinn]. – 2nd ed. – New York. – Facts on File. – 2006. – 474 p.
- Літературознавчий словник-довідник / [За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
- Пави П. Словарь театра: пер. с фр. – М.: Прогресс, 1991. – 504 с.

Дмитриева И. В. Пьеса-коллаж и ее особенности (по материалам пьесы Сары Кейн «Психоз 4.48»)

Аннотация. В статье рассмотрены особенности драматургического наследия эксцентричного британского драматурга Сары Кейн в контексте образования в ее творчестве уникальных авторских жанров. За основу взята последняя пьеса автора «Психоз 4.48». В работе проанализированы сюжет и структура пьесы. Благодаря включению в ее канву полижанровых элементов можно утверждать о создании нового жанрового образования – пьесы-коллаж, что утверждает идею о том, что драматургия Сары Кейн не входит в алгоритм традиционных жанров, а продуцирует новые авторские образования благодаря внесению в драматургическое произведение разнородных элементов.

Ключевые слова: коллаж, театр вам-в-лицо, авторский жанр.

Dmytriieva I. The focal features of collage-play (based on play «Psychosis 4.48» by Sarah Kane)

Summary. The article discusses the features of dramatic works of an eccentric British playwright Sarah Kane concerning the unique authorial genres formation. It is based on the last dramatist's play «Psychosis 4.48». The article gives a detailed analysis of structure and a plot of play which consists of various elements that suggest the modification of traditional idea of dramatic text. Much attention is given to existence of diverse elements in play's paradigm, that suggests the formation of a new genre modification – collage play. It is stressed that Sarah Kane's drama doesn't fit into algorithm of traditional genres, but produces a new genre element due to inclusion into dramatic text of heterogeneous elements from diverse sources

Key words: collage, in-your face theatre, authorial genre.